

Секція: Психологические науки

БЕЗЛУЦЬКА ОЛЕНА ПЕТРІВНА

кандидат історичних наук, доцент
Херсонська державна морська академія
м. Херсон, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ СУДНОВОДІЇВ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Проблема лідерства на сучасному флоті зумовлюється необхідністю підвищення рівня безпеки міжнародного морського судноплавства. Будучи в статусі офіцера, судноводії повинні забезпечувати злагодженість роботи всього суднового екіпажу на підставі мотивування кожного та опори на різноманіття своїх лідерських якостей. Але цей інституціональний статус не забезпечує його реального лідерства на борту судна, що значно знижує продуктивність роботи всього екіпажу, а також часто веде і до трагічних випадків. Тому ставиться питання із забезпечення в вищих навчальних морських закладах цілеспрямованого процесу розвитку у майбутніх морських офіцерів-судноводіїв лідерських якостей.

Лідерство на судні, його специфіку й організаторські та координаційні функції розглянуто у працях психологів: О. Даніленко [1], О. Істоміної [2], Е. Костирі, В. Топалова, Л. Позолотіна, В. Торського [3].

Однак, недостатньо розробленою в психолого-педагогічній літературі є проблема розвитку лідерських якостей судових фахівців у період їх навчання в морському ВУЗі.

Суть лідерства проявляється в здатності людини здійснювати вплив на інших осіб з метою актуалізації їх зусиль на досягнення визначеної мети. В науці виділяють три основні блоки концепцій лідерства, в кожній із яких доводиться домінування наступних факторів: а) рис характеру

лідера; б) ситуації, що склалася, та в якій були проявлені якості лідера; в) наявність у лідера лідерських якостей, що можуть проявитися в будь якій ситуації. Лідерство являє собою комплексне багатofункціональне явище, що може виступати психологічною ознакою керівника, способом досягнення ним цілі, механізмом впливу на інших людей. Лідера в групі характеризує більш високий рівень цілепокладання по відношенню до інших колег, внаслідок чого в екстремальних за характером ситуаціях, значно більша частина колективу підкоряється в своїй поведінці вимогам лідера на фоні значного підвищення рівня довіри до його наказів внаслідок актуалізації в них вродженого інстинкту «Слідуй за мною!».

«Лідерські якості судноводія» – сукупність високорозвинених індивідуальних психічних явищ офіцера-судноводія – його психічних пізнавальних процесів (відчуттів, сприйняття, пам'яті, уяви, мислення, їх різних видів та ознак), здібностей (інтелектуальних, комунікативних, організаційних, творчих), психічних станів (емоційно-вольових, почуттів) при домінуванні високого рівня енергійності як фактору, що стимулює підлеглих на борту судна на реалізацію ними завдань цілепокладання з метою забезпечення безпеки судноплавства на підставі добровільності та повної довіри. Основними по значущості лідерськими якостями офіцера-судноводія є емоційна стійкість, цілеспрямованість, поєднання ініціативності з прагматичністю та витриманістю, схильність до розумного ризику, відкритість до нової інформації, оптимістичність, гнучкість мислення, що сприяє розв'язанню завдань нестандартними способами, рішучість та інше.

Доцільно угрупувати лідерські якості судноводія, згідно ієрархії їх рівнів: перший рівень як базовий – високий рівень стресостійкості, що забезпечує врівноваженість, вимогливість до інших людей та до себе, впевненість у своїх можливостях; другий рівень складається з двох груп лідерських якостей, що спрямовані на забезпечення продуктивної взаємодії

членів суднового екіпажу на рівні внутрішньо групової взаємодії та які поділяються на дві групи: а) соціально-психологічні (доброзичливість та комунікативність, повага до інших людей, емпатія, порядність, справедливість, чесність); б) організаційно-управлінські якості (уміння керувати людьми, здатність до планування роботи, прагнення лідерства в колективі, спроможність швидко орієнтуватися в ситуації та знаходити вірне рішення з її подолання, готовність брати на себе відповідальність тощо); третій рівень – професійно-діяльнісні якості лідера, що формуються в процесі його безпосередньої професійної діяльності на підставі досвіду (успішність в професійній діяльності, гнучкість та творчість мислення, креативність, бажання професійного самовдосконалення).

Лідерські якості судноводія в значній мірі зумовлюються специфікою його роботи на водному транспорті, що проявляється в постійному та цілодобовому впливі на його комплексу факторів психотравмуючого характеру та сприяє наступному: 1) виснаженості психофізичного стану офіцера з відповідним зниженням якості реалізації ним на борту судна лідерських функцій; б) появі в структурі його особистості елементів професійної психологічної деформації, що проявляється різним чином: у зниженні рівня емоційної стійкості, появі негативного настрою, немотивованої тривоги, роздратованості, апатії, агресивності, відчуття самотності, зниження рівня емоційно-вольового самоконтролю, погіршенні психічних пізнавальних процесів (пам'яті, логічного мислення, сприйняття тощо).

Курсантам морських навчальних закладів, переважно, притаманні лідерські якості першого та другого структурних рівнів, які мають перспективу бути значно поліпшеними. Так, більшій кількості курсантів першого курсу Херсонської державної морської академії є притаманним низький та середній рівень розвитку лідерських якостей, а високий – лише 10%. Рівень мотивації бути лідером та рівень їх емоційної стійкості у

більшої кількості майбутніх судноводіїв також знаходиться на низькому та середньому рівні (відповідно, 42% та 32%). Комунікативні здібності як різновид лідерських якостей у чверті курсантів-реципієнтів знаходиться на низькому рівні розвитку, середній рівень є характерним 40% першокурсникам, високому, відповідно, 28%. Схильність до організаторської діяльності має 62% курсантів, відповідно, середній рівень є характерним для 32%, високий – для 30% першокурсників. У роботі аргументована недоцільність констатації рівня розвитку у першокурсників лідерських якостей третього вищого рівня (професійно-діяльнісного), оскільки курсанти лише вступили на шлях професійної підготовки та не встигли оволодіти певними професійними знаннями, уміннями та навичками. Тому доцільно угрупувати лідерські якості курсантів 1 курсу факультету судноводіння ВНМЗ в два блоки, згідно їх рівнів: 1) рівень емоційної стійкості (цілеспрямованість, мотивація, врівноваженість поведінки в ситуаціях емотивного характеру, енергійність); 2) рівень лідерської ініціативи (комунікативні та організаційні здібності).

Психологічну основу лідерських якостей курсантів 1 курсу ВНМЗ в значній мірі складають уміння свідомого психологічного самовпливу, що дозволяють їм забезпечувати стабільність особистої емоційної стійкості в психологічно напружених ситуаціях та значно підвищувати рівень особистісних лідерських якостей в умовах постійного впливу на борту судна психотравмуючих факторів з метою протистояння професійній психологічній деформації.

На основі аналізу теоретичного матеріалу з проблеми розвитку у судноводіїв лідерських якостей була розроблена програма із забезпечення психологічних основ розвитку в курсантів 1 курсу ВНМЗ лідерських якостей першого та другого структурного рівнів (емоційно-вольового та лідерської ініціативи). Ця програма розроблялась на підставі визначення наступних психолого-педагогічних факторів: принципів, напрямків

роботи, змісту, форм, методів, засобів тощо. Специфіку програми становило звернення до технології самоменеджменту психофізичних станів моряка, доцільність цього зумовлювалась нестандартними умовами, в яких постійно протікає робота моряка міжнародного морського флоту, що не надає йому можливість отримувати професійну допомогу психолога.

Ефективність використання вищезначеної програми доведена в процесі її апробації в навчальному процесі з курсантами 1-го курсу факультету судноводіння Херсонської державної морської академії. Порівняльний аналіз показав отримання значно кращих результатів із розвитку у курсантів 1 курсу лідерських якостей в експериментальній групі, ніж це відбувалось в контрольній групі, що дозволяє пропонувати її використання в межах професійної підготовки судноводіїв до лідерської діяльності.

Література:

1. Даниленко А. А. Психологические основы управления на морском транспорте: Учебник. – СПб.: Издательство Санкт-Петербургского института истории РАН «Нестор-История», 2004. – 395 с.

2. Истомина О. А. Особенности лидерства в судовом экипаже. Профессиональная психология моряка. Лекции. / http://old.msun.ru/folders/edu_lit/kaf/psihology/lect5.pdf

3. Костыря Е. В., Топалов В. П., Позолотин Л. А., Торский В. Г. Лидерство в судовом экипаже = Leadership: учебное пособие / Е. В. Костирев, В. П. Топалов, Л. А. Позолотин, В. Г. Торский. – Одесса: Сатропринт, 2011. – 128 с.